

ÇAMLICA CAMİİ'NİN EVRENSEL TASARIM KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Nur Sümeyye Yalçın Koçak^{1*}, Şahika Özdemir²

¹ İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 34840, İSTANBUL
² İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre
Tasarımı Bölümü, 34303, İSTANBUL

Öz

Bireyin bedensel özelliklerine göre kentlerde hareket imkân bulamaması erişilebilirlik düzeyinde zorluklar çıkardığı için, sosyal hayattan kopmaları meydana getirmektedir. Engelli bireylerin kent yaşamı içinde kısıtlamalar olmaksızın hareket edebilmeleri, ulaşım imkânlarını kullanabilmeleri vb. yaşamsal haklara sahip olmaları gerekmektedir. Toplumda mekânların her türlü fiziksel gereksinimi karşılamak üzere tasarımlarının yapılması ve her türlü kullanıcıya hizmet verebilmesi toplumsal bütünleşme rolü taşıırken aynı zamanda sosyal hayatta var olabilmeleri erişilebilir tasarımlar yapılarak mümkün hale getirilmektedir. İbadet bireyin en temel hak ve özgürlüklerindedir. Engelli bireyler evrensel tasarım kriterlerine uyulmadığı için yapılan tasarımlarda ibadethane içerisine dış mekânda farklı seviyeler bulunduğu için yardımsız girememektedir. Bu durum bağımsız olarak hareket imkânı verilmeyen bireyin zamanla toplumdan kendisini soyutlamasına sebep olmaktadır. Bu çalışmada evrensel tasarım kriterleri bağlamında camiler için gerekli tasarım kriterleri belirlenerek ölçüler belirtilmiştir. Çamlıca Camii'nin her bireye yönelik erişilebilirliği araştırılmıştır. Çamlıca Camii'nin incelenen mekanları doğrultusunda literatür taraması yapılan evrensel tasarım ilkelerinin hangilerini ne ölçüde karşıladığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evrensel tasarım, Çamlıca Camii, kapsayıcı tasarım

EVALUATION OF ÇAMLICA MOSQUE WITHIN THE SCOPE OF UNIVERSAL DESIGN

Extended Abstract

There are almost 8.5 million disabled people in our country; many problems are seen in reaching from one place to another and when individuals use urban spaces alone without assistance. Therefore, they have difficulty performing their daily activities in the city and participating in society. Making transportation, the physical environment, and its elements (roads, pavements, public buildings, parks, etc.) accessible to people with disabilities, which is the biggest obstacle, is essential in terms of quality of life. Disabled individuals live in need of someone else's help because of the difficulties they experience in the environment. Individuals who cannot get on the bus on their own, cannot go to places of worship, and cannot access government offices are affected psychologically and isolate themselves from the social environment. It is of great importance to make designs that can respond without restrictions for each individual.

The concept of belief, which emerged from the first human being, will always exist throughout the history of humanity and will continue to affect people's lives both spiritually and physically. Religions have rituals of worship. Buildings are created where people come together to worship both individually and collectively, and these places are described as places of worship. Christians believe that there is only one Creator gather in churches on Sundays, Jews in synagogues on Saturdays, Muslims in mosques on Fridays for Friday prayers, and places of worship for prayers five times a day. Places of worship are holy places where people who want to live their religious beliefs go and perform religious rituals. Every person who believes in religion should have access

to places of worship and have the right to worship, and necessary arrangements should be made in line with the needs of individuals. The primary purpose of the design is to ensure that all buildings and their immediate surroundings are accessible to people with disabilities and mobility impairments. The concept of universal design aims at designs that are for everyone and that everyone can access equally. In the context of religious belief, each individual must have access to religious structures to live their faith. The concept of universal design, which is one of the most critical issues in today's designs, should also find its place in the designs of places of worship.

In this study, the accessibility of people with disabilities to worship in the Çamlıca Mosque Complex was examined indoors and outdoors. As a result of the study, it was observed that the mosque was designed in a way that everyone could access by considering the universal design principles. The fact that directions and guideways are made and that everyone can reach each floor with stairs, ramps, and elevators shows that standards are taken care of.

Keywords: Universal design, Çamlıca Mosque, inclusive design

1. Giriş

Engelli bireyler çevrede yaşadıkları zorluklar yüzünden başka birinin yardımı ihtiyacı duyarak yaşamaktadır. Kendi başına otobüse binemeyen, ibadethaneye gidemeyen, devlete dairelerine erişilebilirliği mümkün olmayan bireyler psikolojik olarak etkilenmekte ve sosyal ortamdan kendini soyutlamaktadır. Her birey için kısıtlama olmaksızın cevap verebilen tasarımların yapılması büyük önem arz etmektedir.

İlk insandan itibaren ortaya çıkan inanç kavramı, insanlık tarihi boyunca hep varlığını sürdürecektir ve insanların yaşamını hem ruhen hem fiziken etkilemeye devam edecektir. Dinlerin ibadet ritüelleri bulunmaktadır. Gerek toplulukla gerek bireysel ibadet edebilmek için bir araya gelinen yapılar oluşturulmakta ve bu mekânlar ibadethaneler olarak nitelendirilmektedir. Hristiyanlar pazar günleri kiliselerde, Yahudiler cumartesi günleri sinagoglarda, Müslümanlar cuma namazı için cuma günleri camilerde toplanmakta ve aynı zamanda günde 5 vakit namaz için ibadethaneleri kullanmaktadır. İbadethaneler dini inançlarını yaşamak isteyen insanların gittiği ve dini ritüelleri gerçekleştirdiği kutsal mekânlardır. İbadethanelere dine inanan her insanın erişebilmesi ve ibadet etme hakkına sahip olması, bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda gerekli düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir.

Literatürde ibadethanelerde erişilebilirlik alanında çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Çınar vd. (2015), ülkemizde yaşayan tekerlekli sandalye kullanan bireylerin ibadethane kullanımını analiz edebilmek için İstanbul'da 4 cami ve 5 kilise incelemişlerdir. Musevi cemaatinden izin alamadığı için Sinagog hakkında bilgi verilmemiştir. Erişilebilirlik kapsamında yapılan çalışma sonucunda zemin farklılıklarının kullanıcıların hareket imkânını kısıtladığını ve öngörülen ibadet hakkına uygun tasarımlar olmadığını saptamışlardır. Tural (2018), Eskişehir'de bulunan Hacı Hasan Camii'nin erişilebilirliğini incelemiştir. İşitme engellilere yönelik; indüksiyon döngüsü sistemi, işaret dili ve yazılı bilgi, ezan uyarı ışığı olmak üzere üç farklı düzenleme yapılmıştır. Görme engellilere yönelik; hassas yürüme yüzeyleri, az gören bireyler için; zıt renkli yüzey uygulaması ve caminin iç kısmında hem görme engelliler hem de ortopedik rahatsızlığı olan bireyler için ayak tabanları tarafından algılanan halı dokumalarının yapıldığını ve engelli bireylerin erişilebilirliği noktasında gerekli düzenlemelerin oluşturulduğu belirtmiştir.

Yılmaz Yelvar (2016), Ankara'da sıklıkla kullanılan 58 binanın anayoldan erişim, rampa, kaldırım, otopark, asansör ve bina içi düzen parametrelerini incelemiştir. 58 yapının 6 tanesini ibadethaneler oluşturmakta ve incelenen yapıların engelli bireylerin erişilebilirliğine ve kullanımına uygun olmadığını tespit etmiştir. Yücel ve Bulut (2020), Manisa'nın Alaşehir ilçesinde 15 bedensel engelli birey ile din hizmetlerine erişilebilirlikleri kapsamında mülakatlar yapmıştır. Görme engelli bireylerin kibleyi, ayakkabılığı, cami kapılarını, kadınlar için ayrılan alanları bulmakta yaşadıkları zorlukları belirtmişler ve mülakata katılan bireylerin beklentilerine; işitme engelli bireyler için hutbelerde işaret dili ile anlatım veya büyük projeksiyon yansıtmaları, görme engelli bireyler için Braille yazılar ile dijital uygulamaların olması gerekliliğine değinmişlerdir. Mülâyim ve Azsöz (2020), engellilik kavramını ve engelliler için yapılan yasal düzenlemeleri, ortopedik engelli durumunda olan tekerlekli sandalye kullanıcılarının yaşadığı sorunları; giriş-çıkışlar ve asansörler, rampalar, kaldırımlar, alt ve üst geçitler, taşıtlarda ulaşım, otoparklar kapsamında inceleyerek çözüm önerileri sunmuşlardır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, engel türleri ile birlikte evrensel tasarımda kapsayıcılığın tarihsel süreci ve evrensel tasarım ilkeleri ele alınmıştır. Fiziksel yapıyı çevrede erişilebilirlikte gerekli olan koşullar otopark, tuvalet, merdiven, asansör ve rampa alt başlıklarında detaylandırılarak, günümüzde yapılan Çamlıca Camii'nin her birey için erişilebilirliği iç ve dış mekân olarak incelenmiştir. Olması gereken kriterler ile elde edilen bulgular değerlendirilerek Çamlıca Camii'nin erişilebilirliği araştırılmış ve seçilen ibadethane özelinde herkesin kullanımını uygun olması bakımından evrensel tasarım ilkelerini karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır.

2. Evrensel Tasarım

Dünyada yaşayan her insan aynı şartlarda doğmadığı gibi aynı şartlar altında da yaşamını sürdürmeye devam edememektedir. Gerek doğuştan gerek sonradan yaşanan hastalıklardan veya kazalardan dolayı her canlının hareket imkânı aynı olmamaktadır. Anatomik özelliklerinin, zihinsel ve fiziksel farklılıklarının neticesinde eşit kabiliyete sahip olmadıkları bilinmektedir.

Engellilik; vücut yapısında veya işlevinde bir sorun veya yetersizlik sonucu sosyal yeteneklerdeki kısıtlılık, günlük gereksinimlerini sağlamada yaşanan güçlüklerdir (Aygün vd., 2018). Engel kavramı sadece bireyi ilgilendiren bir durum değil aynı zamanda sosyal ortamlardaki engel durumunu da kapsamaktadır. Engelli bireyler toplumda azınlık olduklarından dolayı, geçmişte tasarımlar yapılırken göz ardı edildikleri için kentlerdeki hareket imkânları sınırlandırılmıştır (Öztabak, 2017).

Dil ve konuşma engelli, işitme engelli, görme engelli, ortopedik engelli ve zihinsel engelli olarak engel çeşitleri gruplandırılmaktadır. Bunun yanı sıra farklı engel sınıflandırmaları da yapılmaktadır. Geçici olarak yaşanan engeller, sürekli yaşanan kısıtlamalar, birden fazla engele sahip olma durumu ele alındığında; denge kontrolü sağlamakta veya yürümekte zorluk yaşayan, tekerlekli sandalye kullanan bireyler, algısal-duyuşsal-bilişsel açıdan özel gereksinime ihtiyaç duyan bireyler, iletişim güçlüğü yaşayan bireyler de sınıflandırılabilir. Genel olarak mekân tasarımı yapılırken fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlar ön planda tutulmalıdır (Çepehan ve Güller, 2020).

Tekerlekli sandalye kullanan bireyler için dış mekânda; kot farklılıkları, eğimi standardın üzerinde olan rampa düzenlemeleri veya rampanın hiç olmaması, kaldırımlarda bozukluklar ve olmaması gereken nesnelere varlığı gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Ulaşımında ise engelliler için uygun olmayan otobüsler ve ulaşımı imkansız olan otobüs durakları, metro iniş ve çıkışlarda asansör kullanma imkanının olmaması, engelli tuvaletlerinin yapılmaması gibi sorunlar olduğu bilinmektedir (Türkyılmaz ve İskender, 2018). Dünya Sağlık Örgütü'nün 2011 yılı verilerine göre dünya nüfusunun %15'inin engelli bireyler olduğu belirtilmektedir. Kamusal veya kamusal olmayan alanlara ulaşım sorunu nedeniyle bireyler sosyal hayata katılmakta zorlanmaktadır. Engellilerin bağımsız bir yaşam sürebilmeleri için birçok alanda düzenlemeler yapılmaktadır (Çağlar, 2012).

Evrensel tasarımın tarihsel süreci 1950'li yıllara dayanmaktadır. Avrupa'da Sanayi Devrimi öncesi engelliler sosyal hayattan soyutlanmış ve dilencilik yapmak zorunda kalmışlardır hatta o zamanlar engelli olmalarının sebebini ailelerin günahlarından dolayı yaşadıkları düşünüldüğü için sürekli aşağılanmaya maruz kalmışlardır. 19. yüzyılda da durum aynı şekilde devam etmiştir. 20. Yüzyılda ise engellilere karşı bakış açısında olumlu gelişmeler yaşarken, engellilerin yaşamını kolaylaştıracak adımlar atılmaya başlamıştır (Çepehan ve Güller, 2020). Evrensel Tasarım terimini ilk kez kullanan Mimar Ronald L. Mace; "Çevre herhangi bir düzenlemeye gerek duymadan tüm herkesin kullanımına uygun olmalı ve kullanıcılar arasında ayırım söz konusu olmamalıdır." demiştir (Hatırnaz, 2019). Evrensel tasarım literatürde birbirine yakın olan kavramlarla beraber; kapsayıcı tasarım, herkes için tasarım, hayat boyu tasarım olarak da adlandırılmaktadır. Evrensel tasarımın amacı herkes için kolay erişilebilir ve rahat kullanılabilir alanlar oluşturmaktır. Tasarımcıya yol göstermesi ve rehberlik edebilmesi için 7 farklı ilke oluşturulmuştur (Arat ve Güner, 2020). Evrensel Tasarım Merkezi tarafından 1997 yılında belirlenen ilkeler;

- Kullanıcılar tarafından kullanımda eşitlik ilkesi,
- Kullanımda esneklik ilkesi,
- Basit ve sezgisel kullanım ilkesi,
- Algılanabilir bilgi ilkesi,
- Hata toleransını azaltma ilkesi,
- Düşük fiziksel güç kullanımı ilkesi,
- Tasarımda uygun boyut ve boşlukların oluşturulması ilkesidir (Çepehan ve Güller, 2020).

Değişen dünya koşullarının meydana getirdiği yeni kullanıcı ihtiyaçları nedeniyle bu ilkelere uzmanlar tarafından beş yeni ilke daha eklenmiştir. Bu ilkeler;

- Bireyin çevreden memnun olması ilkesi,
- Ürün dayanıklılığı ve ekonomi ilkesi,
- İnsan sağlığı ve doğal çevre ilkesi,
- Fonksiyonellik ve estetik entegrasyon ilkesi,
- Sosyal uyum ve katılım ilkesidir (Meşhur ve Tekin, 2018).

2.1 Fiziksel Çevrede Evrensel Tasarım

Bireylerin yaşamda sosyal hayata katıldığı yerler kentsel mekânlardır. Her birey bedensel, zihinsel ve ruhsal olarak aynı olmadığı gibi sosyal hayatta da aynı haklara sahip olamamaktadır. İbadet etme hakkı inanan kişinin en temel hakkıdır. Bu yüzden ibadethanelerde yapılan düzenlemeler büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de konuya yönelik düzenlemelerin oldukça geniş kapsamlı olduğu görülmektedir. 3194 Sayılı İmar Kanunu’na 1997’de eklenen Ek.1 maddesine göre “Fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanılabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsü’nün ilgili standardına uyulması zorunludur”.

02.11.1985 tarihli Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği’nin 14. maddesinde 2013’de yapılan değişiklikle “çalışma, sosyal ve kültürel altyapı alanlarında yapılacak tüm yapı, tesis ve açık alan düzenlemelerinin, engellilerin de ulaşmasını ve kullanmasını sağlayacak şekilde Türk Standartları Enstitüsü (TSE) standartlarına uygun olarak yapılması zorunludur” hükmü yer almaktadır. Bu maddede yer alan sosyal ve kültürel altyapı unsurları içinde yeşil alanlar, çocuk bahçeleri, parklar, piknik-eğlence alanları, spor ve oyun alanları, stadyum, sosyal-kültürel tesis alanları, ibadet yeri ve mezarlık alanları yer almaktadır (Çakır Sümer, 2015).

Otopark

Engelli bireyler, toplu taşıma ile ulaşımında yaşanan olumsuzluklar nedeniyle kendi taşıtlarını kullanarak varmak istedikleri yere gidebilmektedir. Bunun için engelli otopark alanlarının ayrılmış olması ve gerekli ölçülerin dikkate alınması çok önemlidir.

Engelli bireylerin park alanları yapı girişlerine yakın konumlandırılmalı ve en fazla 300 cm mesafede olması, park genişliğinin 360 cm’den az olmaması gerekmektedir (Aygün vd., 2018). 2018 Otopark Yönetmeliği’nde “Umumi bina ve bölge otoparkları ile genel otoparkların giriş-çıkış ve asansörlerine en yakın yerlerinde birden az olmamak şartıyla, her 20 park yerinden birinin engelli işareti konularak engelliler için ayrılması zorunludur. Yol üstü otoparklarda engelliler için yapılacak düzenlemeler, trafik güvenliği esas alınarak yapılır. Yol üstü araç park yeri için ayrılması gereken alanın ölçüleri en az 2,5x5,50 metredir. Engelli araçları için 1/30 oranında park yeri ayrılır. Birim otopark alanlarının uzun kenarı en az 4,90 metre, kısa kenarı ise engelliler için en az 3,50 metre diğerleri için en az 2,40 metre genişliğinde olmak zorundadır.” bilgileri verilmektedir (Resmi Gazete, 2021).

50 taşıt kapasitesinden az park yeri bulunan yerlerde en az 1 taşıtlık engelli park alanı, 50-400 arası kapasiteye sahip yerlerde her 50 taşıt için 1 tane olacak şekilde engelli park yeri, 400 taşıttan fazla olan yerlerde ise en az 8 park alanı ve her 100 taşıt için ilave 1 park yeri bulunması BM 2004’de önerilmektedir (Olgun ve Yılmaz, 2014). Engelli bireyleri onlara ayrılan otopark alanlarına ulaştırabilmek için işaret levhaları konulmalıdır. Garajlar için taşıttan inmek ve taşıta binmek için gerekli manevra alanı 150 cm genişliğinde olmalıdır (Mülayim ve Azsöz, 2020).

Tuvalet

Tuvaletlerde tutunma barlarının olması oldukça yararlıdır ve duvarla 38 cm mesafede bulunması gerekmektedir. Tuvalet içinde bireyin klozeti kullanabilmesi ve manevra yapabilmesi için serbest alan bırakılmalıdır. Duvarla klozet eksenini arasında minimum 45 cm bırakılan boşluk hareket imkânı vermektedir. Hem kadın hem erkek engelli bireylerin kullanabileceği ayrı tuvaletler yapılmalıdır. Lavabolar yerden en fazla 86 cm yükseklikte olmalı ve lavabo önünde 76x122 cm’lik alan bulunmalıdır. Sandalye ile lavaboya yaklaşabilmek için lavabo altında 68,5 cm boşluk bırakılmalıdır. Aynalar en fazla 101,5 cm yükseklikte olmalıdır. Islak zeminde kayma tehlikesi olduğu için yer kaplaması kaygan olmamalıdır (Şahin ve Erkal, 2012).

Merdiven

Merdivenlerin yanında asansör veya yürüyen merdiven bulundurulması gerekmektedir. Son basamak ile sahanlık geçişlerinde görsel zıtlık sağlanmalıdır. 4- 5 cm eninde uyarı bantları kullanılması tercih edilmektedir. Hissedilebilir yüzeylerin merdiven başlangıç, bitiş ve sahanlıklarında olması gerekmektedir. Basamak derinliği 28 cm, engelli kullanıcılar düşünülerek rıht en fazla 16 cm olmalıdır (TSE, 2011).

Korkuluklar boşluk tek taraflı değilse eğer merdivenin iki tarafına da konulmalıdır. Duvar tarafında küpeşte olmalı ve rahat tutulabilmelidir. 300 cm'den geniş olan merdivenlerde ortaya ekstra korkuluk yapılabilir. Küpeşterin 1.düzeyi yerden 70 cm yükseklikte 2.düzeyi 90 cm yükseklikte olmalıdır. İlk basamaktan 30-45 önce, son basamaktan 30-45 cm sonra bitirilmelidir (Tiyek vd., 2016).

Asansör

Tekerlekli sandalye kullanıcılarının en büyük problemi; farklı seviyelerdeki alanlar arasında ulaşım yapamıyor olmalarıdır. Kot farkı olan yerlerde bağımsız olarak hareket edebilmeleri için asansör ve rampaya ihtiyaç duyulmaktadır. Asansörlerin yapı giriş-çıkışına yakın konumlandırılması ve rahat ulaşım imkânı vermesi gerekmektedir (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Asansör kabin içi genişliği en az 150x120 cm ve kapı temiz genişliği 90 cm'den fazla olmalıdır. Kabin içinde ve dışında yer alan kontrol düğmeleri en az 90 en fazla 137 cm arasına yerleştirilmeli, Braille Alfabesi ile görme engelli bireyler tarafından da okunabiliyor olması gerekmektedir (TSE, 2011). Asansörlerde bireyin hangi katta olduğunu anlayabileceği sesli ve görsel uyarı sistemlerinin olması, görme engelli bireyler için asansöre ulaşmayı zorlaştıracak engellerin bulunmaması gerekmektedir (Tiyek vd., 2016).

Rampa

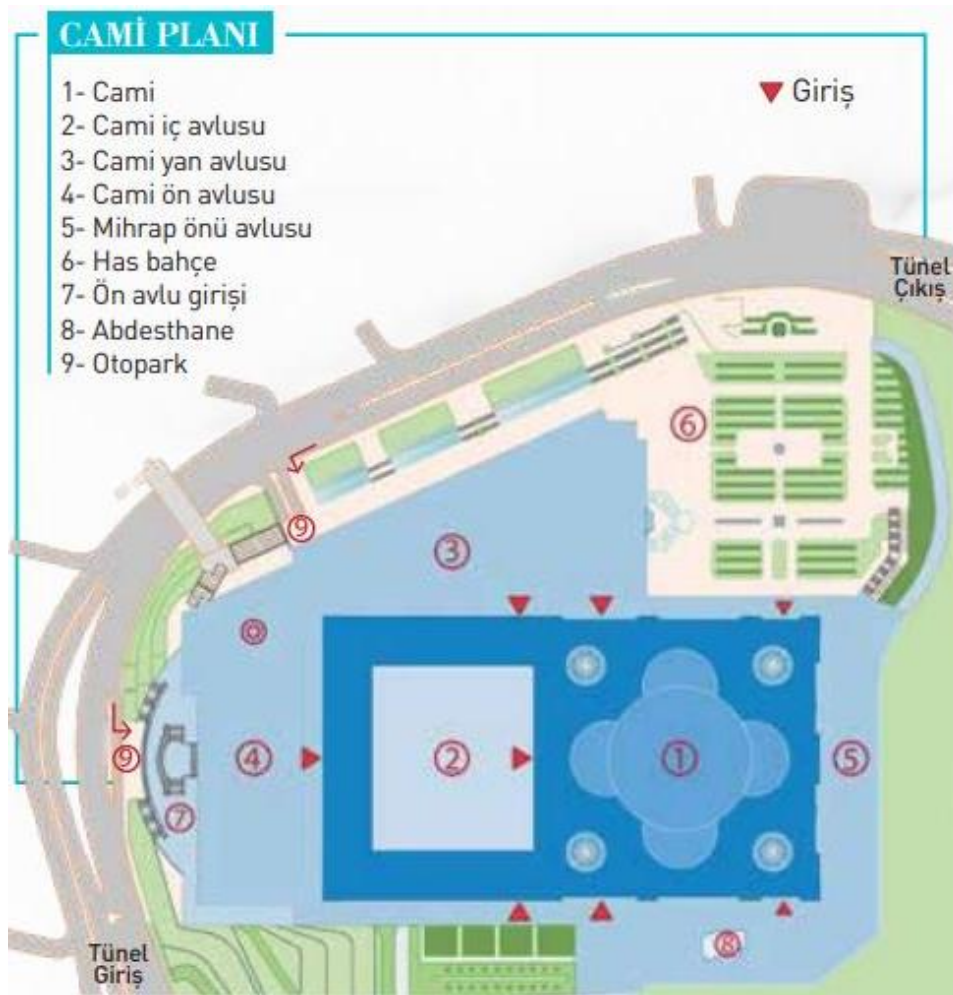
Kot farkı olan zemin geçişlerinde bireylerin erişilebilirliği için rampa yapılması oldukça önemlidir. Rampaların net genişliği en az 100 cm, 16 cm -50 cm arasındaki yükseklikler için eğim ise en fazla %7, 101 cm üzeri yükseklik için ise en fazla %5 olması gerekmektedir. Rampa yüzeyi düz ve kaygan olmamalıdır. Başlangıç ve bitişte zeminde çukurluk, çıkıntı gibi deformeler bulunmamalıdır. Alana ve aşılacak yüksekliğe göre rampa tasarımları yapmak mümkündür ancak 9 m'den uzun rampalar için en az 150 cm x 150 cm düz dinlenme alanı yapılmalıdır. Rampaların iki tarafında da 1. düzeyi 90 cm, 2.düzeyi 70 cm olan küpeşte olmalıdır ve rampa başlangıcından 30 cm önce ve bitişinden 30 cm sonra olacak şekilde boyutlandırılmalıdır. Sirkülasyonu engellediği ve tehlike oluşturduğu durumlarda 30 cm uygulaması yapılmasına gerek yoktur. Küpeşterler yarım ay şeklinde yuvarlatılmış olmalıdır (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

3. Alan Çalışması: Çamlıca Camii

Çamlıca Camii, İstanbul Üsküdar'da Osmanlı- Selçuklu mimari tarz ile günümüzün harmanlanarak tasarlandığı, 2019 yılında açılışının gerçekleştiği camidir. Şekil 1'de görülen 6 minareli olan camide iç mekânda anti bakteriyel özelliğe sahip halı serili yüzeyde 25 bin, avluda 38 bin olmak üzere 63 bin kişinin birlikte ibadet edebileceği belirtilmektedir. Aynı zamanda 11 bin m² lik müze, 3 bin m² lik kütüphane, 8 sanat atölyesi (URL-1, 2019), 1000 m² lik sanat galerisi ve 1000 m² lik sosyal alan, 3500 m² lik alanda 1071 kişilik konferans salonu ile 2 bin araçlık kapalı otopark bulunmaktadır (Ergin Külünk & Ali Dervişoğlu, kişisel görüşme, 6 Temmuz 2021).

Şekil 1. Çamlıca Camii (URL-2, 2021).

Şekil 2. Çamlıca Camii Ön Cephesi (Çamlıca Eğitim ve Kültür Vakfı, 2021).

Şekil 2’de görülen caminin 4 cephesinde de avlu bulunmaktadır. Caminin iç avlusuna (2) ön, sağ ve sol yan avlulardan giriş yapılmaktadır. Caminin giriş katı, 1. ve 2.mahfil katı ibadet için ayrılmış olup, 1. 2. 3. ve 4. bodrum katlarda katta kültür alanları, abdesthaneler ve tuvaletler yer almaktadır. Aynı zamanda 4 katlı otopark, cami içine ve avlulara farklı noktalardan ulaşabilmek için düşey sirkülasyon araçları olan merdivenler, asansörler ve yürüyen merdivenler bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Engelli Dostu” olarak inşa edildiğini açıkladığı Çamlıca Camii (URL-3, 2019), İstanbul’un her noktasından görülmektedir (URL-4, 2019). Yaya yollarında paslanmaz çelikten hissedilebilir yüzeyler, işitme engelli bireyler için frekans organizasyonu, cemaatle namaz kılındığında namaz hareketlerinin kolay takip edilebilmesi için ışıklı uyarı sistemleri gibi teknolojik altyapılar yapılmıştır. Tekerlekli sandalye ile camiye girmek isteyen bireyler için görevliler tarafından Şekil 3’te görüldüğü gibi tekerlekleri temiz yeni sandalyeler getirilmektedir. Bireyin refakatçi olmadan kendi başına hareket imkânı sağlayabildiği sandalyeler de istendiğinde görevliler tarafından temin edilmektedir (Ergin Külünk & Ali Dervişoğlu, kişisel görüşme, 6 Temmuz 2021).

Şekil 3. Tekerlekli Sandalye Kullanıcısının Cami İçindeki Hareketi.

Tuvalet

Tekerlekli sandalye kullanan bireyler için caminin 1. 2. ve 3. bodrum katlarında erkek ve kadın engelli tuvaletleri bulunmaktadır. Ayrıca sosyal alanlarda da engelli tuvaletleri vardır. Şekil 4’te görülen tuvalet kapıları bir butona dokunmak kaydı ile insan gücü gerektirmeden otomatik olarak açılmaktadır.

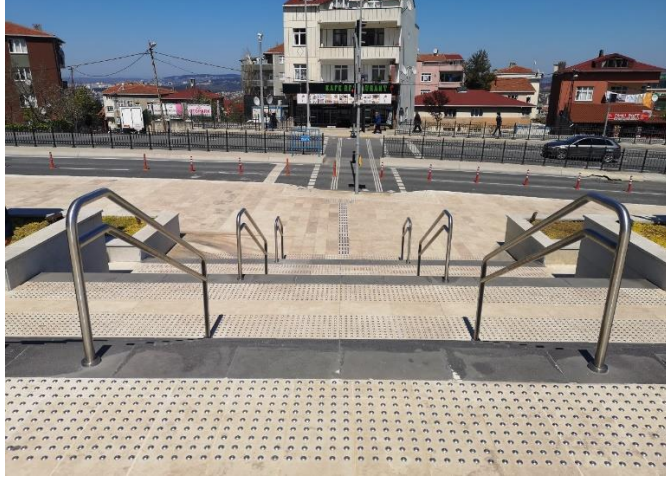

Şekil 4. Çamlıca Camii Kadın Engelli Wc Giriş Kapısı.

Duvar ile tutacak arası 26 cm, tutacak ile klozet arası 40 cm, klozet ile duvar arası 68 cm’dir. Klozet yüksekliği 50 cm, peçetelik yüksekliği 78 cm, lavabo yüksekliği 86 cm, tuvaletin iç ölçüleri en 170 cm, uzunluk 300 cm olarak ölçülmüştür.

Merdiven

Otobüs durağından camiye ulaşmak için zeminde hissedilebilir yüzeyler kaldırım içine gelişigüzel eklenmiştir. Görme engelli bireylerin yüzeyleri takip ederek trafik ışıklarına ulaşması mümkün görünmemektedir. Trafik ışıklarında Braille Alfabesi ve sesli uyarı mevcuttur. Şekil 5'te trafik lambasından karşıya geçtikten sonra hissedilebilir yüzeylerin başladığı görülmektedir.

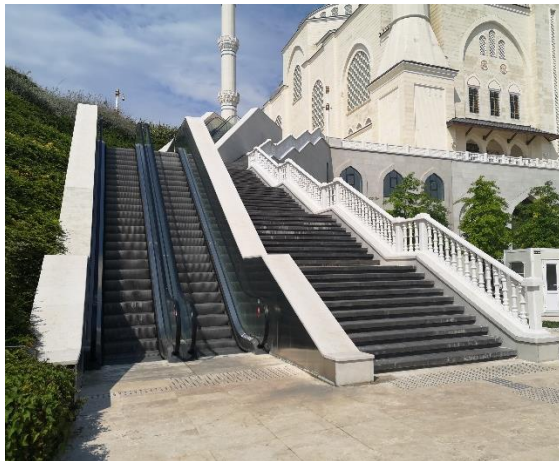
Şekil 5. Caddeden Cami Alanına Geçiş.

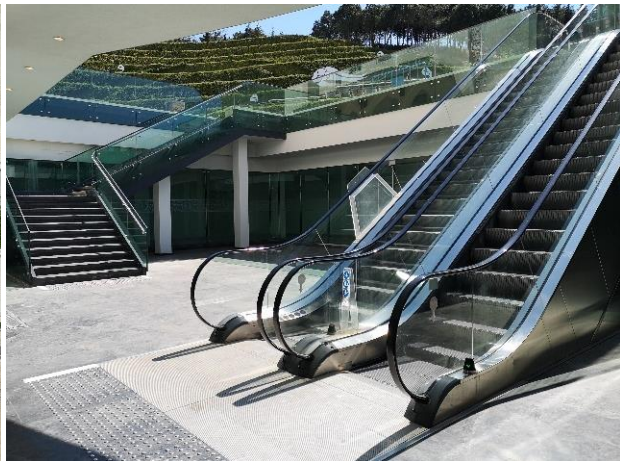
Şekil 6. Ön Avluya Çıkan Merdiven.

Şekil 5'teki merdivenleri çıktuktan sonra hissedilebilir yüzeyler ile düz ve sağa gitme imkânı vardır. Düz ilerleyen birey Has Bahçe'den cami sol yan avlusuna çıkan merdiven ile cami içine kadar kesintisiz ulaşabilmektedir. Sağa doğru giden birey hareketli yüzeyleri takip ederek yürüyen merdiven ile cami ön avlusuna çıkabilmektedir. Şekil 6'da görülen merdiven ve asansör ile caminin sol yan avlusuna ulaşılmaktadır. Merdiven etrafında hissedilebilir yüzey farklılık göstermekte ve bireyi sola doğru da yönlendirmektedir.

Sola dönen birey düz ilerleyerek şekil 7'de bulunan merdivenlere ulaşmaktadır. Böylelikle caminin mihrap önü avlusuna çıkılmaktadır. Hissedilebilir yüzeyler caminin mihrap önü avlusundan başlayarak sağ yan avlusuna doğru devam etmektedir. Cami sol yan avlusunda ve iç avluda hissedilebilir yüzey bulunmamaktadır. Kalabalık olma ihtimaline karşı iç avluya çıkma imkânı verilmemektedir. Bir başka neden ise iç avlunun cami içinde olması ve hedefe ulaşılmış olmasıdır (Ergin Külünk & Ali Dervişoğlu, kişisel görüşme, 6 Temmuz 2021). Şekil 8'de görülen merdivenlerle abdesthaneye ulaşılmaktadır.

Şekil 7. Has Bahçe'den Sol Yan Avluya Geçiş.

Şekil 8. Abdesthaneye İnen Merdivenler.

Yoldan Şekil 5'te görülen Has Bahçe'ye geçiş merdivenlerinde küpeşte, Şekil 6'da görülen Has Bahçe'den Cami sol yan avlusuna ve Has Bahçe içinde Şekil 7'de görülen Cami mihrap önü avlusuna ulaşmak için kullanılan merdivende parapet duvar üstünde trabzan ve yürüyen merdiven bulunmaktadır. Cami sağ yan avlusundan abdesthaneye inmek için kullanılan Şekil 8'de görülen merdivende ise cam korkuluk ve tek taraflı tutamak ve

aynı zamanda yürüyen merdiven, Şekil 9’da görülen ön avluya çıkan merdivenlerde ise yönetim katına kadar tek taraflı mermer küpeşte, yönetim katından ön avluya çıkan merdivende ise çift taraflı mermer küpeşte bulunmaktadır.

Şekil 9. Ön Avluya Çıkan Merdiven.

Çamlıca Camii’nde ön avluya çıkan 8 adet yürüyen merdiven, gömülü abdesthaneye inen 2 adet yürüyen merdiven, 4 tane Has Bahçe’den mihrap önü avlusuna çıkan yürüyen merdiven ve 4 tane sağ yan avluda bulunan yürüyen merdiven olmak üzere toplam 18 tane yürüyen merdiven ile bireylerin rahat ulaşım yapması mümkün hale getirilmiştir. Cami içinde 4 tane merdiven kovası ve her birinde 2 adet asansör yer almaktadır. 3 tane merdiven kovası 4. Bodrum kattan 2. mahfil katına kadar çıkmakta, 1 tanesi sadece cami içinde çalışmaktadır (Ergin Külünk & Ali Dervişoğlu, kişisel görüşme, 6 Temmuz 2021).

Şekil 10’da görülen merdiven, otoparktan başlayarak cami giriş katına kadar devam etmektedir. Ahşap korkuluklu olan merdivende duvarda tutacak yoktur. Şekil 11’de görülen merdivenle ise cami içi ulaşım sağlanmaktadır. İki tarafı korkuluklu olan merdivende halı döşemesi mevcuttur. Cami içi merdiven genişliği 160 cm, basamak yüksekliği 16,5 cm ve korkuluk yüksekliği 100 cm olup merdivenler halı ile kaplanmıştır.

Şekil 10. Otoparktan Camiye Geçiş Merdiveni.

Şekil 11. Cami İçi Merdiveni.

Asansör

Çamlıca Camii’nde 28 adet asansör ile bireyler rahatlıkla cami içine ulaşabilmektedir. Camide bulunan 6 tane minarenin her birinde asansör yer almaktadır. 1 ve 2 numaralı minarede bulunan asansör ile cami ön avlusuna, 3 ve 4 numaralı asansör ile cami iç avlusuna, 5 ve 6 numaralı asansör ile cami içine girilmektedir. Ön avluda 4 tane asansör, Has Bahçe’de 2 tane asansör, kütüphanede 2 tane asansör, müzede 3 tane asansör, 3 tane gömülü abdesthaneye giden asansör ile toplam külliye alanında 28 tane asansör bulunmaktadır (Ergin Külünk & Ali Dervişoğlu, kişisel görüşme, 6 Temmuz 2021).

Şekil 12’de görülen 2 tane asansör ile Has Bahçe’den caminin sol yan avlusuna ulaşılmaktadır. Caminin sağ avlusunda Şekil 13’te görülen 3 asansör yer almaktadır. Asansör önünde bir kot farkı yoktur ve kapılar otomatiktir. Şekil 12’de görülen asansör kapıları camdan, Şekil 13’te görülen kapılar ise metalden olup 10 sn. açık kalmaktadır. Şekil 13’te görülen asansör önünde hissedilebilir yüzey bulunmakta, Şekil 12’de görülen asansör önünde hissedilebilir yüzey bulunmamaktadır.

Şekil 12. Sol Yan Avluda Bulunan Asansörler.

Şekil 13. Sağ Yan Avlusunda Bulunan Asansörler.

Cami iç mekânında asansör kapısı otomatiktir ve kat seviyesi ile kot farkı yoktur. Kapıların açık kalma süresi 10 sn’dir. Otoparktan camiye girişte bulunan Şekil 14’te görülen iki asansör arasında kalan duvarda katların fonksiyon planı yer alırken, Braille Alfabeti ile yazılı bir kat planı bulunmamaktadır.

Şekil 14. Cami içinde bulunan Asansörler.

Asansör kapıları ile duvar rengi zıt renklidir. Asansör içi ve dışında bulunan kontrol düğmeleri yerden 92 cm ile 122 cm arasındadır. Asansör içinde acil durum butonu 112 cm yüksekliktedir. 88 cm yükseklikte tutunma barı vardır. Kontrol düğmelerinde semboller kabartmalıdır. Asansör içinde ve dışında hangi kata geldiğini gösteren sesli ve görsel uyarı sistemleri vardır. Asansör kabinin iç ölçüleri 142 cm genişliğinde ve 188 cm uzunluğundadır. Kapı net ölçüsü 110 cm’dir. Kabin içi zemin kaplaması cami içinde kullanılan halıdır.

Rampa

1. Bodrum katta Şekil 14’te görülen kapıdan otopark alanına, şekil 15’te görülen kapıdan geçerek abdesthaneye ulaşılmaktadır. Otoparktan abdesthane için ayrılan alana girildiğinde Şekil 15’te görüldüğü üzere kot farkı olduğundan dolayı tekerlekli sandalye kullanıcıları için rampa bulunmaktadır. Rampa genişliği 124 cm sahanlığa kadar eğim %5,7, sahanlıktan sonra %6,5 olarak hesaplanmıştır. Cam korkuluk 92 cm yükseklikte, tutunma barı ise yerden 88 cm yüksekliktedir.

Şekil 15. Abdesthaneye Geçiş Rampası (Şahin, 2021).

Şekil 16. 4. Bodrum Katta Bulunan Rampa.

Şekil 16'daki 4. Bodrum katta bulunan 6 nolu merdiven kovanında otopark alanı ile kapı arasında kot farkı vardır. Merdiven ve rampa ile giriş kapısına ulaşmak mümkündür. Camide bulunan 4 katlı otoparkta 2000 araç kapasiteli alan yer almaktadır. Toplam 100 araçlık alanı engelli bireyler için ayrılmıştır. Engelli birey otopark alanı araç çizgi genişliği 350 cm, uzunluğu 500 cm'dir.

3.1 Çamlıca Camii'nin Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında İncelenmesi

Yapılan alan çalışması sonucunda aşağıdaki kıyaslama tablosu oluşturulmuştur. Çamlıca Camii'nin incelenen mekanları doğrultusunda literatür taraması yapılan evrensel tasarım ilkelerinin hangilerini ne ölçüde karşıladığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ibadethane fiziksel çevresine erişim bağlamında aşağıdaki alt başlıklar literatürde incelenmiş, belirlenen kuralların seçilen ibadethane özelinde özellikleri sağlıyor olması araştırılmıştır.

Tablo 1. Büyük Çamlıca Camii alan çalışması kıyas tablosu

İncelenen Mekân	Uygulama	Karşıladığı Evrensel Tasarım İlkeleri
Tuvalet	Engelli wc (ayrı) Otomatik kapı İç mekân yeterli ölçüler	Eşitlik Esneklik Düşük fiziksel güç Uygun boyut ve mekân
Merdiven	Hissedilebilir yüzeyler Yönlendirme	Esneklik Basit ve sezgisel kullanım Uygun boyut ve mekân Hatalara tolerans
Asansör	Otomatik kapı Her kota ulaşım Hissedilebilir yüzey Kabartmalı semboller	Eşitlik Esneklik Basit ve sezgisel kullanım Algılanabilir bilgi Düşük fiziksel güç Hatalara tolerans Uygun boyut ve mekân
Rampa	Yönlendirme Her kota ulaşım	Esneklik Basit ve sezgisel kullanım Hatalara tolerans Uygun boyut ve mekân
Otopark	Engelli otoparkı	Eşitlik Düşük fiziksel güç Hatalara tolerans Uygun boyut ve mekân

Tablo 1'e özet olarak bakıldığında, Çamlıca Camii'nin yeni yapılan bir cami olması, İstanbul'da birçok kullanıcıya hitap ediyor olması sebebi ile tasarımı yapılırken evrensel tasarım prensipleri gözetilerek yapıldığı

incelemeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Herkese yönelik tasarımlar yapmak, bireylere ayrımcılık yapmadan seçenek hakkı sunmak ibadethane gibi her bireyin kullanım hakkı olan yerlerde önem arz etmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde engelli bireylerin neredeyse 8,5 milyon kadar olması, bir yerden bir yere ulaşabilmede ve bireylerin kentsel mekânları yardım almaksızın tek başlarına kullanırken karşılaştıkları birçok problem görülmektedir. Dolayısıyla kent içerisinde günlük aktivitelerini gerçekleştirmede ve topluma katılmada zorlanmaktadırlar. En büyük engel olan ulaşımı, fiziksel çevreyi ve onun unsurlarını (yollar, kaldırımlar, kamu binaları, parklar vb.) engelli bireylerce erişilebilir hale getirmek yaşam kalitesi açısından önem arz etmektedir.

Yapılı çevrelerde herkesin kullanımına yönelik tasarımlar yapmak ve bu tasarımların bireylere çeşitlilik sunması ana amaçtır. Evrensel tasarım kavramı herkese yönelik ve herkesin eşit şekilde erişebileceği tasarımları hedeflemektedir. Dini inanç bağlamında her bireyin inancını yaşamak adına dini yapılara erişimi olması gerekmektedir. Günümüz tasarımlarında en önemli konulardan biri olan evrensel tasarım kavramının ibadethane tasarımlarında da yerini bulması gerekmektedir. Bu tasarımlarda amaç kamusal alanda herkese eşit şekilde bir çeşitlilik sunmaktır.

Bu çalışmada Çamlıca Camii Külliyesi'nde engelli bireylerin ibadet edebilme erişilebilirliği iç ve dış mekânda incelenmiştir. Çalışma sonucunda caminin evrensel tasarım ilkeleri gözetilerek herkesin erişebileceği şekilde tasarlandığı gözlemlenmiştir. Evrensel tasarım prensiplerinden olan eşitlik ve esneklik ilkesinin çoğu incelenen mekânda sağlanıyor olduğu görülmüştür. Ayrıca algılanabilir bilgi ve uygun boyut ve mekân prensibi de cami genelinde sağlanmaya çalışılmıştır. Yönlendirmelerin basitçe herkes tarafından algılanabilecek şekilde tasarlandığı gözlemlenmiştir. Yönlendirmelerin ve kılavuz yolların yapıldığı, her kata herkesin ulaşabilmesinin merdiven, rampa ve asansör ile sağlanıyor olması standartlara dikkat edildiğini göstermektedir.

Kaynaklar

1. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). Erişilebilirlik Kılavuzu. Haziran 7, 2021 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/65613/erisilebilirlik_kilavuzu_2021.pdf adresinden alındı
2. Arat, Y. & Güner, M. (2020). *Evrensel tasarım ilkeleri kapsamında üniversite yerleşkesinde erişilebilirliğin incelenmesi: Odtü örneği*. Eurasia Journal Of Mathematics-Engineering Natural & Medical Sciences, (8), 210-229.
3. Aygün, E., Korkut, A. & Kiper, T. (2018). *Engelli bireyler için kentsel dış mekanlara erişilebilirliğin incelenmesi: Tekirdağ örneği*. Artium, 6(2), 20-32.
4. Çağlar, S. (2012). *Engellilerin erişilebilirlik hakkı ve Türkiye'de erişilebilirlikleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61(2), 541-598.
5. Çakır Sümer, G. (2015). "Engelsiz Şehir" kavramı açısından Malatya. Yönetim ve Ekonomi, 22(1), 139-157.
6. Çamlıca Eğitim ve Kültür Vakfı (2021). Büyük Çamlıca Camii ve Külliyesi. Çamlıca Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul.
7. Çepehan, İ. Z. & Güller, E. (2020). *Evrensel tasarım kapsamında herkes için erişilebilir tasarım*. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, (2), 383-410.
8. Çınar, H., Arslan, A. R. & Doğan, K. (2015). *İbadethaneler: tekerlekli sandalye kullanıcıların kullanımının memnuniyeti*. Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3(3), 319-327.
9. Hatırnaz, A. A. (2019). *Ergonomi çerçevesinde eşitlikçi mekan üretim yaklaşımı olarak "evrensel tasarım" kavramı*. Ergonomi, 2(3), 178-193.
10. Meşhur, H. A. & Tekin, M. (2018). *Evrensel tasarım yaklaşımının şehir planlama disiplini bakış açısı ile değerlendirilmesi*. Online Journal of Art and Design, 6(5), 94-111.
11. Mülâyim, A. & Azsöz, G. P. (2020). *Tekerlekli sandalye kullanan engellilerin sosyal hayata katılımında en büyük engel; yapılı çevrede yaşanan problemler ve çözüm önerileri*. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, (2), 357-382.
12. Olgun, R., & Yılmaz, T. (2014). *Parkların erişilebilirlikleri üzerine bir araştırma: Niğde Kızılelma Parkı Örneği*. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 15(1), 48-63.
13. Öztabak, M. Ü. (2017). *Engelli bireylerin yaşamdan beklentilerinin incelenmesi*. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, (9), 355-375.

14. **Resmi Gazete,** (2021). [www.resmigazete.gov.tr: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180222-7.htm](http://www.resmigazete.gov.tr/https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180222-7.htm) (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2021).
15. **Şahin, H. & Erkal, S. (2012).** *Ortopedik ve görme engelli bireyler için konaklama tesislerinde yapılması gereken düzenlemeler.* Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/OzurlulerSon5nisan2012.pdf>
16. **Şahin, Y. (2021).** Abdesthaneye Geçiş Rampası Fotoğrafı.
17. **Tiyek, R., Eryiğit, B. H. & Baş, E. (2016).** *Engellilerin erişilebilirlik sorunu ve TSE standartları çerçevesinde bir araştırma.* Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi(12), 225-261.
18. **TSE. (2011).** Türk Standardı, TS 9111, Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklileri, <http://hissedilebiliryuzeyler.com/pdf/tse9111.pdf> (Erişim tarihi: 8 Haziran 2021).
19. **Tutal, O. (2018).** *Universal access in historic environment and accessibility of the Hacı Hasan Mosque in Eskisehir.* International Journal of Architecture & Planning, 6(1), 126-141.
20. **Türkyılmaz, E. & İskender, E. (2018).** *Mimari tasarımda ulaşılabilirlik kavramının tekerlekli sandalye kullanıcıları açısından irdelenmesi.* Megaron, 13(2), 297-323.
21. **URL-1, (2019).** *Büyük Çamlıca Camisi'nin dikkat çeken özellikleri.* <https://www.tokihaber.com.tr/haberler/buyuk-camlica-camisinin-dikkat-ceken-ozellikleri/> (Erişim tarihi: 27 Nisan 2021).
22. **URL-2, (2021).** Büyük Çamlıca Camii Eğitim Kültür Vakfı, [www.twitter.com: https://twitter.com/camlica_camii/status/1428614448907014144/photo/1](https://twitter.com/camlica_camii/status/1428614448907014144/photo/1) (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2021).
23. **URL-3, (2019).** *Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Türkiye'nin en büyük camisi Büyük Çamlıca Camisi'ni, İstanbul'a kazandırmanın huzuru içerisindeyiz".* <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turkiyenin-en-buyuk-camisi-buyuk-camlica-camisini-istanbula-kazandirmanın-huzuru-icerisindeyiz>, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (Erişim tarihi: 27 Nisan 2021).
24. **URL-4, (2019).** *Çamlıca Camii'nin resmi açılışı Başkan Erdoğan'dan çarpıcı açıklamalar.* <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2019/05/03/camlica-camii-bugun-aciliyor> (Erişim tarihi: 27 Nisan 2021).
25. **Yılmaz Yelvar, G. D. (2016).** *Engelli Bireylerin Toplumda Entegrasyonu İçin Binalar Uygun mu? Ankara Örneği.* Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 15(1), 13-17.
26. **Yücel, M. & Bulut, R. (2020).** *Bedensel engellilerin din hizmetlerine erişimlerinde yaşadığı sorunlar: Alaşehir örneği.* Academic Platform Journal of Islamic Researches, 4(1), 70-85.